

Norbert Gstrein - Davorka Ljubenkov

Opatijski prorok

Prošlog sam proljeća nekoliko tjedana na opatijskoj gradskoj promenadi prolazio pored kipa Miroslava Krleže. Stoji tamo izliven u metalu, s rukama u džepovima jakne, nezgrapan kolos, pred hotelom Milenij i gleda prema moru i u obližnji otok Cres. Prorijeđeni vijenac kose na njegovoj glavi mogao bi jednako tako biti i od ostataka lovora koji mu je stavio neki uviđavni potomak, a koji sad brišu vjetar i vrijeme. Osim mještana, tek rijetki turisti znaju nešto o tom imenu, a kamoli da pred sobom imaju jednog od velikih europskih književnika prošlog stoljeća. Nešto u njegovu držanju, to što je blago pogrbljen i jako nagnut ustranu, daje mu nadmoćno ironičnu crtu ne samo kao da se ne slaže sa svime što mu se događa nego kao da događanja oko njega točno potvrđuju sliku čovjeka koju je skicirao u svojim romanima i kazališnim djelima. Mora da sam zbog tog ozračja, zbog ironije i opuštenosti, vrlo brzo ušao u dijalog s njim. Ja sam postavljao pitanja, a njegov bi odgovor uvijek bio isti: odmahivanje glavom te jedno: „Bome imate problema“, koliko popustljivo, toliko i bez razumijevanja.

Počelo je tako što sam jednog dana zapeo za izraz „majstor kratke forme“. U posljednje mi se vrijeme stalno u misli urezuju pojedine riječi ili kratke rečenice, koje onda dugo provlačim kroz mlin ponavljanja, sve dok me pri najmanjem nagovještaju ne nasmiju. Tako se cijele jeseni nisam mogao riješiti rečenice „If I die in a reading, bury me at Wounded Knee“ koju sam, premda nikome osim meni nije bila smiješna, ubacivao u svim mogućim i nemogućim situacijama, a sada sam se jedva suzdržavao da svakog prolaznika ne pitam je li on majstor kratke forme. Isto sam se tako uhvatio pred zrcalom kako se u ranu zoru predstavljam: „Dobro jutro, zovem se Paul Weber. Ja sam majstor kratke forme.“ Izgledao sam samo jadno i boležljivo. Možda bih trebao kupiti šešir pa pokušati ponovo, ali umjesto toga sam očajnički otrčao do promenade i upitao kip: „Jeste li i Vi razmišljali o tome da postanete majstor kratke forme?“

Amerikanci tvrde da u svakom neuspjelom opsežnom romanu čuči veličanstvena priča, što je, naravno, jednako pogrešno kao i mnogo toga što dobro zvuči na prvu, a često već kad to čujete

drugi put, ili najkasnije stoti put, zvuči tako otrcano i istrošeno ili ezoterično, kao floskula ili čak samo glupo tautološki, kao što je od početka i bilo: Try again. Fail again. Fail better... Zaljubljeni u uspjeh i sredstva uspjeha... Ne postoji ispravan život u pogrešnom. Ne postoji pogrešan život u ispravnom... O čemu se ne može govoriti, o tome se mora šutjeti... Tko je to bio rekao i tko je sve – bez poznavanja konteksta ili pozadine – mehanički ponovio i tko je to još mogao čuti bez obrane neugodnim smješkanjem?

Pitao sam kip je li istina ono o neuspjehu i uspjehu, postoji li zaista neuspjeh koji je pravi uspjeh, i vodi li svaki uspjeh uistinu samo do najgoreg neuspjeha kao najljepša priča koju se samo nastavi pričati do smrti. Je li moguće da se još malo nagnuo? Je li moguće da me pogledao kao da sam izgubio razum? Smjestio sam svoj pisaći stol na četvrtom katu hotela i morao sam biti oprezan. Ograda balkona bila je toliko niska da me strah od svake propasti, kao i od svakog nužno pogrešnog uspjeha, navodio da postavljam najapsurdnija pitanja. Bi li bilo bolje preseliti se u prizemlje, jer tamo je skok kroz prozor barem bezopasan ili je to smiješno, jer tamo nema ni prave visine pada ni vrtloga dubine protiv kojih bi se trebalo braniti? Tako sam zapravo i stigao do opsjednutosti majstorom kratke forme: ako nema uspjeha u dugoj, mogao bih bar, u blago asimptotskom približavanju beskonačnom, tik prije nego poslovično ostanem bez riječi, propasti u slavijenog majstora kratke forme? Tu je naravno bilo još i more, u kojem su ležala zakopana sva pitanja i svi odgovori, jednog dana valovito, sljedećeg dana potpuno mirno, ili namreškano, aktivno i pasivno, ljulja se i leluja. Sve što bi trebalo znati o romanu, moglo bi se iščitati iz njegova gibanja, treba ga samo znati točno protumačiti. Tu konstantnu nesigurnost priredio mi je počasni upit Austrijske nacionalne knjižnice prije par mjeseci. U svome novoosnovanom Muzeju književnosti htjeli su jednu rečenicu iz moje prve knjige „integrirati u stalni postav rubrike Selo“, kako je pisalo na pozivnici. Zbog formulacije sam na usnici dobio groznicu i gnojan osip na koži i tek sam se polako oporavljao od nesreće koja me tada zahvatila, neke vrste straha od vječnosti, dakle smrti. Odgovorio sam onako kako se u takvim slučajevima odgovara: „Radije ne bih,“ ali mučila me intencija cijele priče... Neko sam vrijeme gospodi u Beču rado glumatao seosku budalu, kad baš žele, ali trajno, kao što su zahtijevali, i integrirano, a to je možda bilo malo previše. Prvi sam put shvaćao što znači biti živ zakopan, a onda još u masovnoj grobnici i to rukama ljudi koji se možda predstavljaju kao profesionalni pogrebnici, ali o pogrebima ne razumiju puno.

Dugo već nisam bio mislio na Franza Innerhofera, ali sad bih se povremeno sjetio naših triju susreta u Grazu s kraja osamdesetih godina prošlog stoljeća. Tada je već odavno bio postao „slučaj Innerhofer“, netko o kome se pričalo više sućutno nego pohvalno ili s divljenjem. Sredinom sedamdesetih godina objavio je prve autobiografske knjige – seoska književnost ili književnost nekoga tko je odrastao na selu? – samootkrivanje obespravljenoga, jedan provincijski nitko od sebe pokušava stvoriti osobu koja bi ga mogla učiniti nekim, i nakon par godina na književnom nebu, nakon par godina najljepše folklorizacije njega kao divljeg urođenika kojeg je svojim „seljačkim stasom“ i moćnom bradom sjajno glumio, i nakon niza loših knjiga, bio je na putu opet postati nitko – ovaj put u književnoj provinciji. Od nekoga tko je pričao priče postao je netko o kome se pričaju priče. Jezik, koji ga je na selu još mogao spasiti, postao mu je najveća klopka. Što na kraju preostaje, ako su na mjesto nekoga iščeznuloga u djetinjstvu stupile knjige, samo da bi onda i one nestale? Dakle, pijani vandal na čitanju u Forumu Stadtpark: takav je bio kad sam ga prvi put vidio. Drugi put bilo je to u maloj talijanskoj knjižari koju je tada vodio i u kojoj je sjedio iza svojih knjiga kao da mora odsluživati kaznu, jer se usudio proviriti u društvo kojemu nije pripadao. Treći put sam se s njim dogovorio u jednoj gostionici i cijelu večer promatrao njegove ogromne ruke na stolu te ga hrabro pokušavao pratiti u piću. Imao sam nejasnu slutnju da mu netko mora udijeliti oprost, ja to nisam mogao, a argumente koje danas imam, tada nisam imao. Inače bih mu rado bio ispričao anegdotu o Josephu Helleru i njegovu navodnom odgovoru na pitanje kada će napokon opet napisati velik roman kao što je bio Kvaka 22, njegova prva knjiga. Joseph Heller navodno je na to uvijek odgovarao da ne razumije zašto se to očekuje upravo od njega, kad to ni nikome drugome nije uspjelo. Franz Innerhofer svoj je prvi roman Lijepi dani objavio 1974. godine, a 2002. u Grazu si je oduzeo život.

I na zbirku eseja *Le corps du roi* Pierrea Michona naišao sam kad je već bilo prekasno. U Francuskoj je objavljena još 2002, a tek je sad izašla na njemačkom. U njoj je snažan portret Faulknera kao „neuspješnog pijanca i mitomana“ iz provincije, koji je instinktivno znao da mu nije bilo mjesto u književnim salonima i saloonima, kako se izrazio Danilo Kiš, i koji je pristup takvim mjestima mogao osigurati samo ako bi svoje velike romane iskoristio da njima razvali vrata. Faulkner koji mrtav pijan i šutke stoji sa strane na književno-društvenim događanjima: stoput ponovljena mitologizacija s više od jednog zrnca istine, ali Pierre Michon daje puno važniju sliku

asocijativno opisujući ikoničnu fotografiju Jamesa R. Cofielda iz 1931. godine, na kojoj prikazuje Faulknera u svom ateljeu u Mississippiju. Tada još mladog autora u sakou od tvida, prekrizanih ruku dok u jednoj drži cigaretu, naziva slonom koji sve slonove prije sebe – Shakespearea, Melvillea, Joycea – zanemaruje, i vidi slona: William Faulkner 1931, koji vidi Williama Faulknera nakon što je napisao Krik i bijes . „Našao je sebi ravna, masivna i patetična, kao pijanstvo“, piše Pierre Michon. „Izmislio je prozu u formi buldožera, u kojoj se Bog neprestano ponavlja.“

Kip se na to mogao samo smijati. Tridesetih godina proteklog stoljeća i sâm je napisao tri prijelomna romana, Povratak Filipa Latinovicza , Na rubu pameti i Banket u Blitvi i – kako je sada stajao na opatijskoj promenadi – slonove je mogao samo umorno i ironično gledati, nakon što je godinama bjesnio protiv propaloga zagrebačkog društva Monarhije, a time i protiv Beča. Bernhardskih tirada u bernhardskom duktusu kod njega je bilo davno prije Thomasa Bernharda, razjarenosti koja uništava svijet i ljude, koja ulijeva strah, barokne inscenacije morala, koja je na kolosu s opatijske promenade prepustila mjesto opuštenosti starca koji promatra more.

U Le corps du roi Pierrea Michona postoje dvije rečenice koje zajednički predstavljaju sreću i bijedu spisatelja u bolnom svjetlu. Prva je: „Ozbiljnost kojom promatramo književnost je dirljiva.“ Druga, možda ne toliko upečatljiva, ali ne i lošija, glasi: „Svijet može živjeti bez proze.“ Piše je nakon što citira Flaubertov dnevnik, koji mu je poslužio kao povod da se osvrne na jednostavnu ljepotu svijeta. Citat je nastao 16. srpnja 1852, a noć prije Flaubert je dovršio pisanje prvog dijela Gospođe Bovary : „U zoru petka ujutro išao sam kroz vrt. Kišilo je, ptice su počinjale pjevati i veliki oblaci boje škrljevca žurili su nebom. Tamo sam nekoliko trenutaka uživao u osjećaju snage i velikog unutarnjeg mira.“

Već potkraj mog boravka, pred kipom mi se obratio jedan stariji gospodin i, nakon što se s hrvatskoga prebacio na engleski, bez uvoda rekao da je kao dijete jednom vidio pravog Krležu. Zainteresirano sam se okrenuo prema njemu, a on mi je ispričao priču. Bilo je to u Zagrebu, početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća. Dok su šetali, on i majka promatrali su kako pred Leksikografski zavod na Strossmayerovu trgu staje američka limuzina koju je vozio službeni vozač. Majka ga je instinktivno povukla u nadsvođen prolaz, kako je uvijek radila kada bi negdje slučajno naišli na predstavnike režima, i zajedno s njim promatrala kako krupan starac izlazi iz automobila. Odmah ga je prepoznala. Voljela je njegove knjige, ali joj je kao Titov osobni prijatelj bio pomalo

jeziv. Netom prije bio ga je pratio na predsjedničkoj jahti za vrijeme državničkog posjeta Egiptu i činilo joj se da to odudara od svih njegovih djela koja je čitala. Stariji gospodin se nakašljao, kao da mu je neugodno suočavati kip s tim, pa se udaljio nakon što je još dodao da je pravi Krleža ovdje u Opatiji godinama bio stalan gost hotela Ambasador.

Ostao sam stajati pred kipom. Lice mu se nije promijenilo. Pokušao sam ga zamisliti u maršalskoj uniformi, bijeloj i kičastoj, pokraj kičastog maršala Tita, kako maše s ograde svoje jahte, ali nije mi uspjelo. Znao sam i da mu se predbacivalo što u Drugom svjetskom ratu nije išao s partizanima u šume, nego je čekao u Zagrebu. S ostalim je komunistima uhićen, ali uskoro opet oslobođen i kasnije se branio time da bi ga u šumama ubili kao trockista i partijskog disidenta. Točne razloge i spletove okolnosti nisam znao, ali sam znao da je Danilo Kiš, kojeg takve stvari nisu mogle pokolebati, bio jedan od njegovih velikih obožavatelja.

Nisam više mogao izbiti iz glave sliku titoističko-jugoslavenskoga, a ipak velikoga hrvatskog pisca Miroslava Krleže, čiji sam roman *Na rubu pameti* svakih par godina ponovno čitao, kako izlazi iz američke limuzine. Imalo je to veze i s time što su se njemački feljtoni ove sezone uvelike zabavljali prikazom autorice Rachel Kushner pred njezinim Fordom Galaxie iz šezdesetih ili sedamdesetih godina, na fotografiji koju je očito na raspolaganje stavio njezin američki izdavač. Priznajem, i ja sam slab na takve slike, ali kao primitivac iz „rubrike Seo“ naravno da posjedujem sve Pirellijeve kalendare od 1964. i mislim da je žena plus motor jednako ludilo, a ludnicu bi trebalo izgovoriti u istočnoaustrijskom, prije štajerskom, nego bečkom dijalektu, možda čak i s američkim naglaskom à la Schwarzenegger. Napokon je ispunjena ta muška maštarija – i ne samo ispunjena, nego istovremeno na najdraži i najbezazleniji način otkrivena kao dječaćka želja – kada je jedan njemački urednik posjetio Rachel Kushner u Los Angelesu i smio se kao njemački književni stručnjak vozikati s njom u točno tom Fordu Galaxie za njemačku televiziju – razočaravajuće sporo, ako ćemo iskreno; očekivao sam više škripe guma po Mulholland Driveu. Ipak je sigurno pomislio: Ludnica, što sam mogao doživjeti nešto takvo. To nije naštetilo veličini romana *Bacač plamena*, o kojem je zapravo trebalo biti riječi, i još jednom doprinijelo slikama koje prevladavaju o spisateljicama.

Ja sam pak vozio staru Škodu, čiji se brojač kilometara polako približavao brojci 250 000, u četvrt sata udaljenu Rijeku. Tek sam tih dana naišao na citat E. L. Doctorowa da poznavati auto koji

muškarac vozi znači poznavati tog muškarca, što je za mene značilo da je loše počelo i samo je gore moglo završiti. Nikakav Triumph Herald kao onaj kakvog je vozio Thomas Bernhard i koji je bio kupljen za nekoliko tisuća šilinga u brzjoj odluci, uz to i bez zadovoljstva da ga negdje u blizini slupam na nekom istarskom brdu ili obalnoj cesti. Na pristaništu je već par dana bila luksuzna jahta koju su pripremali za sezonu i svojim je imenom – Follow Me V – u meni stvarala potpuno nove predodžbe o propadanju i uspjehu. O sudbini pet prethodnica ove krasotice iz pedesetmetarske kategorije zamislio sam dvije mogućnosti. Ili su sve bile jednako divne i krasne, a vlasnik ih je sve redom zabio u stijenu ili potopio na neki drugi način, vjerojatno pijan, pa se onda odmah počastio novom kupovinom. Ili je vrijedno napredovao, od orahove ljuske preko kadice do sna malog čovjeka, pa do plutajuće sreće i ove fatamorgane elegancije, snage i ljepote, kako je možda pisalo u reklamama. Neko sam vrijeme razmišljao koja bi mogućnost bila vjerojatnija, ali onda sam se toga okanio. Neuspjeh je na kraju bio isti. Imao je više tisuća konjskih snaga i ležao na moru svjetlucajući se na suncu, a mišićavi su ga muškarci goli do pasa brusili, čistili i laštali do visokog sjaja.

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License